

Saša Vereš

## KRLEŽA ENCIKLOPEDIST

SAŽETAK. Istaknuta osobnost suvremene hrvatske književnosti, literat koji objedinjuje proustovsku senzibilnost i moralnu preosjetljivost andréideovskih kvaliteta, Miroslav Krleža je i enciklopedist po vokaciji, inspirator i realizator velebnog enciklopedijskog pothvata na našem tlu. Čudesno informiran, neizmjereno radoznao i bjelodano kritičan, Krleža je ne samo neprispodobiv artist i čovjek od pera već i čovjek rijetke kulture i učenosti, raskošnik duha bez koga ne bi bila okrunjena naša enciklopedijska nastojanja.

Tko je čitao Krležin *Izlet u Koprivnicu*, uzbuđljiviji, dramatičniji i sadržajniiji od nećijih opisa Celebesa ili Bornea, zamijetio je da je Krleža rastužen što ga predratna vlast ne pušta u Beč, pak traži za svoje utješno putovanje u Podravinu posve konkretne enciklopedijske poštalice. U tom prizivanju enciklopedije ima i određene ironije, u toj enciklopedijskoj potrazi za koprivničkim dignitetom, ali svejedno, kao da su već tu nagoviještene buduće Krležine enciklopedijske predilekcije, Podravina kao da bješe na leksikografskom startu. Krležina svestranost i raznoliki interesi, Krleža kao osobnost za koju bi Francuzi rekli da je *touche-à-tout*, Krleža kao kolekcionar svakovrsnih likova, strog i nesmiljen procjenitelj svojih suvremenika, kao da ima sve kvalitete smiona enciklopedijskog istraživača, artist je kome je i do bujnosti, ali i do nekoga nenarušivog reda. Toliko se puta govorilo o Krležinu sveznadarstvu, fascinantnoj učenosti, Fricovoj pozornici na kojoj ima podjednako mjesta za svece, učenjake, soldate, rebele, poete, entuzijaste, hitnike i bludnike — pak se nametalo — Krleža sve te logičare i slučajnike, žurjljive svate i kunktatore mora sistematizirati, krenuo bilo kojim smjerom enciklopedija mu je sudbina.

I Matoš je svojedobno imponirao neprispodobivim registrom imena, ali nismo ih, te Matoševe silne ljude od pera, koje navodi, susreće, uzdiže ili žustro negira primali kao zalogu nekih enciklopedijskih vrednovanja već smo naprosto imali dojam da je u pitanju briljantna igra, neka hirovita i zvjezdolika matoševska kombinacija, a ne bilo kakav cementirani sustav, ukratko, Matošu treba književni efekat, ne treba mu leksikon. Za Krležu kao da je važio drugi red i drugi putokaz obvezivao, ukratko nameće nam se bezuvjetno kao klasifikator, ne kao improvizator. Enciklopedija kao da postaje ono vrhunsko što uskrsava na našem putu, onaj najstroži ispit i ona najfatalnija vokacija. U tom smislu znao je reći da živjeti rutinski i »jeftino« ne može biti enciklopedijska preporuka, pak da su se u povijesti znale kotrljati i neke uvažene glave a samo zato da na koncu balade zaslužiš nekoliko relevantnih enciklopedijskih redaka. Pojedinci koji su ga posebice impresionirali morali su, htjeli ne htjeli, formirati svojevrсну enciklopedijsku falangu.

Neovisno o svome svjetonazoru Krleža kao da je bio bliži Carlyleu nego Plehanovu u vrednovanju značajnih ljudi pa mu je u tom smislu pisanje enciklopedijskih članaka bezuvjetno neka vrsta eseja, portretiranje historijskih iznimnika, slaganje nekih čudotvornih mozaika, ukratko, vrstan enciklopedist mora biti nadahnuti narator, pronalazač nekoga neznanog a često presudnoga detalja, znanstveno pouzdan a literarno sugestiv, sve u svemu čak i pjesnički navudren samo nipošto pozitivistički suhoparan.

Zaljubljenički zagledan u tvorevine galskoga duha (Nije to nikad htio priznati i znao je odbrusiti: Matoš se prema Francuskoj odnosio kao provincijalac koji kleči pred pariškim čarolijama, a moj je interes za Pariz ili za Prousta na liniji intelektualnih predilekcija, ja ne klečim pred Parizom!), opredjeljujući se za enciklopedijski poduhvat napose je bio zainteresiran za svima znani *Larousse*, ta mu je francuska enciklopedija najčešće bila i orijentir i podsjetnik. U JLZ pojedini su redaktori mislili da Krleža u svome frankofilstvu pomalo pretjeruje a dokaz su bili Krležini napuci, sve one »roza direktive« da se ne zaboravi: cache-pot, cache-tampon i cache-nez, cache-platine, cache-sottise i cache-cache. Francuska kulturna i politička povijest za Krležu je prava riznica svakovrsnih podataka, maksima, povijesnih pouka i neprocjenjivih iskustava pa u tom smislu Krleži kao da ništa nije zanemarivo i njegov enciklopedijski interesni krug kao da ne ispušta baš ništa što je francusko. I kao što se nadmoćno rugao suradnici naših enciklopedija Evi Veroni da »guta sve što je švapsko«, tako bi se i za Krležu moglo reći da je otvoren svim pjesmotvorima, sklon svim čarolijama Galije, pak da je u svojim enciklopedijskim procjenama davao privilegirano mjesto svemu onom što je bilo francusko.

I kao enciklopedist Krleža je bio kako bi to u Beogradu rekli »prevashodno« literat. Tuđ mu je bio nepristran, miran, objektivistički i pozitivistički pristup, u obrađivanju pojedinih jedinica tražio je nadasve tenzije, dramatičnost, sudbinu. Njegovi enciklopedijski napisi bili su prije svega mini-eseji, pak, da nije bilo enciklopedijskih stimulansa, enciklopedijskoga povoda ne bismo znali što je mislio o Chopinu, Beethovenu ili tolikim drugim glazbenicima, učenjacima, filozofima, da o literatima i ne govorimo. Mnoge relevantne osobnosti evropske kulture za Krležu su bili neodoljivi izazovi da iskaže neka svoja vehementna neslaganja i ta Krležina viđenja nisu se uklapala u suhoparnost pozitivističkih prezentacija, to je bio gejzir asocijacija, lirskih pasaža, bojovnoga Krležina suprotstavljanja. Kaže se da je Krleža dao biljeg nekim našim enciklopedijama do te mjere da se može govoriti o Krležinim autorskim leksikonima; svatko tko se bavio Krležinim djelom lako će uočiti gdje je to izvršen Krležin »zahvat«, gdje je to ova ili ona rečenica, a gdje pak čitav pasus ispisan Krležinom rukom.

I ma koliko Krleža bio artist po vokaciji, u enciklopedijskom kontekstu zna katkad biti posve precizan i rigorozan u fiksiranju fakata, tu i tamo mu je neizmjereno važno da se vide brojke, ustvrdi činjenično stanje i sve što nije s time u skladu tada je metafizika, luk i magla, Krleža jednostavno kao da povremeno sekundira odvjetnicima egzaktnosti. Rekli bismo da nam se nerijetko Krleža oslikava kao goetheovski ushićenik koji ima dvije duše, pak je jedna duša snovača i lirika, njeznog zaljubljenika u sve što je tajnovito i neizrecivo, a ima i druga duša realista i faktografa, strogog analitičara i takva procjenitelja koji traži »cijelu istinu«.

Krleža kao enciklopedist otkriva napose i svoju kritičku naturu, nerijetko zna biti i ironičan, i sarkastičan a pomalo i ciničan. Nesmiljen prema suradnicima koji su preopširni, neprecizni, raspričani i neuhvatljivi Krleža zna biti i slikovit i veoma podrugljiv. Posebice su mu na meti neki sveučilišni autoriteti koji ne usvajaju pravila enciklopedijske igre pa otud i Krležin povremeni furor i prosvjed: Tko je uposlio tog čovjeka?, ubijte tog čovjeka, taj i taj profesor je sličan muhi koja silom želi kroz staklo, kod

toga profesora uvijek netko nekoga šiba, ovo je enciklopedistika a ne feljtonistika, nikada ne bih imprimirao taj feljton! Glave su padale da se uđe u enciklopediju a ovaj naš suradnik drži da je enciklopedija špileraj!

Krleži u enciklopediji smeta, iritira ga bestrasnost, suhoća i nesagledanje sinteza ali isto tako i feljtonistička ležernost, raspisanost bez pokrića, jalovo improviziranje i udaljavanje od tvrdog tla realnosti. Slavne Krležine roza-cedulje bile su što i lutrija iznenađenja, Krleža artist u ime enciklopedijske discipline ne zanemaruje ni diktat fotografije. Impresionist koji nema zacrtana plana i ne slijedi uvijek istu metodološku liniju, Krleža će planuti što ovaj ili onaj suradnik bestrasno raščlanjuje ovog ili onog miljenika Fortune ali i kad se izostavlja pojedine fakte i nebulozno okoliša a nikako se ne vidi kad će se ovaj ili onaj portret zaokružiti. Krležin je odgovor na to sivilo, prizemnost, neinspirativnost ili kako je znao reći fahidiotizam cijeli slap metafora, iskričavosti, bojovnih akorda ili melankoličnih solilokvija ukratko, suočen s nekim dosadnim, moroznim »stručnjakom« mobilizira sve snage Krleža pjesnik, imaginativac i ushićenik. Takav Krleža potaknut enciklopedijskim jedinicama piše nadahnute mini-eseje, a u četiri oka će reći: Ipak ti ne prepisuj tek tako moje natuknice, već sve lijepo provjeri, mene tu i tamo neki majmun poziva na megdan — ali tko zna jesam li uvijek u pravu, zato ne uzimaj ništa zdravo za gotovo i primi naputak s velikom rezervom, sve provjeravaj i nemoj me mehanički prepisivati! Nikad se ne zna, mogu i ja biti u krivu a enciklopedija je ipak enciklopedija!

Prvo izdanje Jugoslavike bit će nam uvijek privlačno baš zato što je u libru prepoznatljiv Krležin spisateljski biljeg a to se ogleda ne samo u izboru suradnika, Krležinoj probirljivosti već i u proporciji pojedinih članaka a što će sve reći da baš tu dolazi do izražaja Krležina mjera. Krležina je prisutnost zamjetljiva i u Muzičkoj enciklopediji i u enciklopediji Opčoj a posebice se uočava ako je riječ o osobnostima južnoslovenske, francuske ili ruske kulturne ili političke sfere. A HBL? Ma koliko Krleži bio dalek Antun Barac, daleke Barčeve interpretacije naših književnih djelatnika, Krleža hoćeš-nećeš prihvaća Barčevu sintagmu o »veličini malenih« pa mu u tom smislu Hrvatski biografski leksikon nije refugium drugih violina, pikzibnera i svih pomalo zaboravljenih već nešto kao domoljubni dug prema svim onim našijencima čiji profil nije dovoljno ni rasvijetljen ni zaokružen. Ovakav Krležin projekat nije bio ni aristokratičan ni elitistički navudren već uzdiže leksikon na nivo neke kozmičke pravde, traži povijesno mjesto za legione ignoriranih, stalo mu je da ni jedan domovinski barjak ne ostane nezamijećen, da svi proplamsaji u smislu humanističkih usmjerenja dobiju svoju zasluženu odrednicu i osmišljenost.

Revolucionar, artist, zagovornik povijesne jasnoće i čitljivosti, Krleža kao enciklopedist nerijetko je idealistički naštiman, poeta sublimnih činjenica i odvjetnik nekih neponovljivih pustolovina, pjesnik zagledan u tajnovite pute nacionalna buđenja, brat svih ljudi ali i sentimentalno domovinski opredijeljen. Kao takav će »revidirati« neke svoje ranije sudove o ljudima iz književnoga faha, a što će reći nije nikako tvrdoglavo ustrajavao na stanovištima koja su vremenom postala premašenima. U našem slučaju možemo reći da smo slavno zakoračili sa Skalićem a da je novi dah našem južnoslovenskom enciklopedizmu dao Krleža; put nije završen ali bez Skalićeve smionosti i Krležina genija ne bi, da se opet vratimo Goetheu — zaokružena bila ni ova naša enciklopedijska »slika u Duši«.

### KRLEŽA THE ENCYCLOPAEDIST

**SUMMARY.** Miroslav Krleža, a prominent personality of contemporary Croatian literature, an author combining the sensitivity of Proust with the moral oversensitivity in qualities reminiscent of those of André Gide, is also an encyclopaedist by vocation, inspiring and realising great encyclopaedic endeavours in this country. Incredibly well-informed, extraordinarily inquisitive, and obviously too critical, Krleža is not just a unique artist and writer, but also a man of great education and magnificent spirit; without him, our encyclopaedic efforts would have remained uncrowned.